

cetățenești. Au declarat că ar participa la adunările organizate în acest scop 82,9% dintre cei chestionați și 15% că nu ar participa. Restul nu s-au pronunțat în legătură cu acest subiect. Aceste opinii au făcut obiectul unei *restituiri de grup* la începutul unei ședințe a Consiliului Local Albac, comună în care 71,4% dintre subiecți declaraseră că ar participa la adunări pentru luarea deciziilor majore ale comunității. Consilierii și primarul din Albac – s-a constatat pe parcursul restituirii de grup – nu respingeau ideea în sine, dar semnalau numeroase bariere posibile la nivel organizatoric sau sociopsihologic, între care și lipsa exercițiului democratic asociată cu indiferența cetățenilor: „Nu cred că populația României e pregătită pentru așa ceva [...] Nu e pregătită! E drept că de la 10-20 de ani de democrație n-ai ce să aștepti” (M.M., consilier, Albac). Pe parcursul acestei restituiri am reușit totuși să le transmitem autorităților opiniile locuitorilor chestionați, vorbind la un moment dat de o *participare indusă sociologic* (Pascaru și Bușiu, 2010).

Sunt necesare două precizări la finalul acestei secțiuni. Prima se referă la faptul că, deși doream să determinăm o serie de schimbări măcar în *atitudinea* celor implicați în restituirea rezultatelor, autorități publice și/sau cetățeni, nu s-au făcut niciodată măsurători exacte pentru a determina amploarea schimbărilor produse efectiv. Or, într-o cercetare-acțiune participativă consistentă, acest lucru este obligatoriu. A doua precizare vizează deontologia cercetărilor. Așa cum am menționat mai sus, în loc să consolideze coeziunea unor colectivități, cercetările noastre, restituirea rezultatelor în spațiul public, mai ales, au adâncit anumite fisuri existente deja.

8.6. Deontologia cercetării-acțiune participative

Modul în care participanții își văd responsabilitățile în cadrul unui proiect de cercetare-acțiune participativă, după cum remarcă și McIntyre, este legat de un număr de probleme etice care apar în timpul procesului colaborativ de schimbare (McIntyre, 2008, p. 11).

Câteva aspecte cu caracter normativ sunt formulate de McIntyre însăși, astfel: 1) participanții se angajează în toate aspectele proiectului; 2) cercetătorii recunosc capacitatea indivizilor de a munci împreună pentru producerea schimbării; 3) practicienii trebuie să participe împreună cu beneficiarii în întregul proces de cercetare-acțiune participativă, contribuind când este necesar cu resurse și cunoștințe; 4) practicienii trebuie să acorde atenție reducerii barierelor între beneficiari și promotorii cercetării-acțiune participative, ceea ce presupune construirea împreună a procedurilor prin consens, o documentare privind datele de cules și garanția că limbajul folosit în proiectul de cercetare e înțeles de beneficiari; 5) beneficiarii trebuie să fie încurajați să învețe despre metodele de cercetare potrivite pentru proiect; 6) cercetătorii trebuie să distingă între considerații etice profesionale și considerații etice specifice contextului, care pot fi negociate și modificate pentru a servi beneficiarilor; 7) cercetătorii trebuie să ia toate măsurile de precauție pentru a proteja confidențialitatea, intimitatea și identitatea participanților; 8) cercetătorii

trebuie să se abțină de la diseminarea datelor cercetării fără acordul explicit al celor implicați; 9) cercetătorii trebuie să fie demni de încredere, scrupuloși în eforturile lor de a da prioritate želurilor participanților, responsabili pentru bunăstarea celor implicați, corecți, juști și gata să renunțe la agenda lor dacă apare un conflict între ei și dorințele participanților. McIntyre mai consideră că promotorii cercetării-acțiune participative trebuie să facă primul pas în abordarea deschisă a provocărilor etice, de ei depinzând ca participanții să nu fie lăsați în situații care le compromit siguranța sau/și care îi fac vulnerabili și supuși unor riscuri. Mai mult, cercetătorii trebuie să aibă o *atitudine etică*, să fie onești și direcți, corecți în ceea ce spun. Altfel, prezența lor va fi văzută de grup ca o intruziune. Tot de cercetători – observă McIntyre – depinde să li se acorde prioritate perspectivelor participanților, precum și realităților și adevărilor lor pe parcursul cercetării. Mulți participanți nu au oportunitatea de a vorbi despre adevărilor lor în viața publică și tocmai de aceea trebuie să li se acorde (McIntyre, 2008, p. 12).

Uneori, considerentele etice trebuie asociate cu o serie de ajustări metodologice. Astfel, Phenice *et al.* vorbesc la un moment dat de un cod etic specific pentru cercetările cu familia aparținând unui anumit grup etnic. De-a lungul istoriei, designurile de cercetare considerate de oamenii de știință credibile, au fost privite de participanții grupurilor etnice ca fiind suspicioase și marcate de prejudecăți culturale (Phenice *et al.*, 2009, p. 298). Acesta este contextul în care Phenice *et al.* introduc conceptul de „design flexibil”, care înseamnă stabilirea unei înțelegeri clare a procedurii sau a unei reguli pentru a decide ce este de făcut în fiecare stadiu al cercetării (Phenice *et al.*, 2009, pp. 299-300). Asemenea designuri cuprind atât o dimensiune a parteneriatului, cu voce egală pentru beneficiarii considerați membri activi ai studiului, cât și o dimensiune flexibil care include nuanțe culturale și ajustări ce pot influența o participare mai activă a grupului etnic. Flexibilitatea presupune o deschidere spre valori, credințe și alte elemente specifice grupului etnic cu care (pentru care) se lucrează (Phenice *et al.*, 2009, p. 306).

8.7. În loc de concluzii : cercetarea-acțiune participativă, pericole asociate și necesitatea ei în România

O serie de pericole asociate cu cercetarea-acțiune participativă sunt semnalate, pe un ton de autocritică, de către Kemmis și McTaggart, ele constând în special în interpretări eronate sau așteptări exagerate : 1) asumții eronate asupra felului în care *dobândirea puterii (empowerment)* de către comunități poate fi atinsă prin cercetarea-acțiune ; 2) confuzii asupra rolului celor care îi ajută pe alții cum să conducă cercetarea-acțiune, problema *facilitării* și iluzia neutralității ; 3) falsitatea unui presupus *dualism cercetare-activism*, în care cercetarea este considerată exclusiv rațională, iar activismul ca pasionat, intuitiv și slab teoretizat ; 4) tratarea marginală a *rolului colectivității* și a felului în care acesta poate fi conceptualizat (Kemmis și

McTaggart, 2005, p. 569). Vom rezuma în cele ce urmează aceste pericole deoarece, în opinia noastră, ele sunt valabile și pentru alte tipuri de cercetări, având efecte semnificative mai ales asupra sustenabilității lor.

În ceea ce privește *dobândirea puterii*, de multe ori cercetătorii cred cu tărie, asemenea lui Kemmis și McTaggart, că autoreflexia spre care sunt orientați subiecții în cercetarea-acțiune participativă le va oferi acestora *un mai puternic sentiment de control asupra muncii lor*. Dar, în realitate, nu se întâmplă întotdeauna așa, schimbarea autentică și „dobândirea puterii” care o generează reclamând susținere politică din partea unui anumit tip de colectivitate, *grupul de acțiune* implicat în cercetare definindu-se de regulă prin opoziție cu sfera socială sau publică mai extinsă, de unde, de fapt, și necesitatea cercetării-acțiune participative (Kemmis și McTaggart, 2005, p. 569).

Cu privire la rolul de *facilitator al cercetării-acțiune* pe care îl poate avea cercetătorul universitar, remarcă Kemmis și McTaggart, practica a arătat că universitarul nu poate fi separat de responsabilitatea sa socială, el nu poate fi total neutru, cu alte cuvinte, accentul pus pe tehnica facilitării exagerează importanța academicului (Kemmis și McTaggart, 2005, pp. 569-570). În cercetarea-acțiune pentru dezvoltare comunitară, exemplifică autorii citați, în unele regiuni ale lumii, „cercetătorii din afară au fost adesea partizani și *animatori* indispensabili ai schimbării, nu doar consilieri tehnici”, unii dintre acești *animatori* pierzându-și viața „din cauza muncii lor cu oameni și comunități sărăcite, marginalizate, luptând pentru dreptate și democrație, împotriva condițiilor sociale și economice represive” (Kemmis și McTaggart, 2005, p. 570).

Problema *dualismului cercetare-activism* pleacă de la observația că „a reflecta asupra condițiilor nesatisfăcătoare este mult mai solicitant decât a le schimba în fapt”, unii refugiindu-se în ideea că acțiunea politică este cumva mai puțin rațională decât a gândi sau a vorbi despre schimbare, situație respinsă categoric de Kemmis și McTaggart, care apreciază la un moment dat: „Activismul politic ar trebui fundamentat teoretic, întocmai ca și orice altă practică socială” (Kemmis și McTaggart, 2005, p. 570).

În analiza *rolului colectivității* și a posibilelor distorsiuni legate de acesta, pentru Kemmis și McTaggart colectivitatea este legată de patru funcții importante: 1) democratizarea practicii științifice; 2) disciplinarea „subiectivității”, adică a elementelor afective implicate; 3) oferirea unui suport critic pentru „dezvoltarea unei *capacități politice personale*”; și 4) asigurarea unei mase critice pentru o dorință susținută în vederea schimbării (Kemmis și McTaggart, 2005, p. 571). În toate aceste cazuri, pericolul vine dinspre spațiul public, la care subiecții implicați în cercetare sunt conectați și „care a devenit saturat de discursuri birocratice, practici rutinante și forme instituționalizate de relații sociale”, lumea fiind văzută doar prin prisma organizării, neglijându-se ființa umană și trăirea specifică a vieții sociale (Kemmis și McTaggart, 2005, p. 571).

Considerăm că este potrivit să inserăm aici și o serie de observații asupra limitelor cu care se poate asocia în general cercetarea orientată spre schimbarea socială și, implicit, cercetarea-acțiune participativă. Senn, de pildă, remarcă faptul că proiectele de acest fel se desfășoară pe o perioadă destul de lungă, de la câțiva ani la câteva zeci de ani, un cercetător care se implică într-un astfel de proiect trebuind să facă un

angajament pe termen lung. O altă posibilă limită (capcană) a cercetării ce vizează schimbarea socială, mai observă Senn, este dată de decizia pe care cercetătorul a luat-o de la început, de a-i implica pe participanți și pe experți în propriile lor experiențe. Apar o serie de complicații suplimentare legate de modificări la nivel administrativ în cadrul organizațiilor sau al altor medii de muncă, cum ar fi negocierea contractelor, implementarea unor noi politici guvernamentale, schimbarea conducerii întreprinderii, transferul sau plecarea din oraș a membrilor organizației care participau ca voluntari în cadrul proiectului. În sfârșit, ne atrage atenția Senn, în cadrul cercetării ce vizează schimbarea socială, adoptăm un punct de vedere nu doar în calitate de cercetători, ci și în calitate de oameni, acționând în sprijinul unui lucru în care credem. Practic, avem de-a face nu cu o știință rece, neutră, ci cu o „știință emoțională” (*„passionate scholarship”*), fiind mai eficienți, dar și mai vulnerabili în același timp. Toate acestea însă sunt riscuri care merită asumate, conchide Senn (Senn, 2005, pp. 372-373).

Fără a insista prea mult, am dori să semnalăm ca limită a cercetării-acțiune participative imposibilitatea de a construi un design structurat, posibil doar în alte tipuri de cercetare. Scopurile cercetării-acțiune participative, remarcă McIntyre, sunt atinse în cadrul unui proces ciclic de explorare, construcție de cunoștințe și acțiune în diferite momente, pe parcursul cercetării. Cercetarea-acțiune participativă devine un proces viu, schimbând continuu cercetătorul, participanții și situațiile în care ei acționează. Datorită acestei specificități a cercetării-acțiune participative, nu există o formulă pentru design, practică sau implementarea proiectelor. De asemenea, nu se poate vorbi despre o schemă teoretică importantă, care să susțină și să formeze procesul de cercetare acțiune-participativă (McIntyre, 2008, p. ix).

Vom încheia cu două întrebări, retorice poate, deși se știe că la întrebările retorice este cel mai greu să găsim răspunsuri de profunzime: 1) Are nevoie sociologia de cercetarea-acțiune participativă? 2) Este oare necesară cercetarea-acțiune participativă în România zilelor noastre? Vom răspunde la aceste întrebări invocând câteva considerații ale profesorului Vasile Miftode cu privire la *cercetarea-acțiune*, participativă și ea în dimensiunile esențiale, deoarece nu este posibilă o cercetare-acțiune fără participarea celor care fac obiectul schimbării sociale.

Știința a disfuncțiilor sociale și a fenomenelor negative din viața comunităților umane, scrie Vasile Miftode, „sociologia vizează în mod esențial transformarea universului social investigat și ameliorarea condițiilor de viață ale oamenilor”, din această perspectivă, cercetarea-acțiune constituind principala cale de realizare a obiectivelor menționate și, totodată, principala metodă sociologică (Miftode, 2004, p. 339). Problemele abordate în cercetările-acțiune sunt, în opinia lui Miftode, predominant practice, identificate în viața reală a comunităților umane, implicând o intervenție directă cât mai rapidă. Având în vedere societatea românească, Miftode ne dă și câteva exemple: 1) ofensiva sărăciei și a mizeriei sociale; 2) creșterea stării de violență și a infracționalității; 3) reducerea interesului școlar și răspândirea inculturii; 4) șomajul excesiv și parazitismul social; 5) delinvența juvenilă și degradarea familiei; 6) starea de sănătate și abuzul de substanțe nocive; 7) excluderea și autoexcluderea socială; 8) victimizarea și autovictimizarea (Miftode, 2004, pp. 339-340).